

A Magyar Csillag

(1941—1944)

PERGEL FERENC

A *Magyar Csillag* története egy előre látott tragikus esemény bekövetkeztével kezdődött. 1941. augusztus 4-én meghalt *Babits* Mihály. Halála a harmincegy éve működő *Nyugat* című irodalmi folyóirat halálát is jelentette, mert a *Babits* nevére szóló lapengedélyt azonnal bevonták. Még egy emlékszámot sem engedélyeztek a hatóságok. Így a magyar irodalom irodalmi és művészeti folyóirat nélkül maradt. Persze voltak lapok és folyóiratok, számuk meghaladta az 1500-at — és 150-nél több tartott igényt az irodalmi és művészeti rangra —, de a korabeli sajtó egyöntetű véleménye volt, hogy a *Nyugattal* megszűnt az egyetlen rangos irodalmi orgánus. Ezt a hiányt betöltendő, vállalta *Illyés* Gyula, hogy újonnan engedélyezett folyóiratával a *Nyugat* nyomdokába lép, vállalja az örökséget és tovább fejleszti azt. 1941. október 1-én megjelent a *Magyar Csillag*.

A magyar történelem sajátos alakulása hozta, hogy a *Magyar Csillag* megszűnése — létezésének harmadik évében — újabb tragikus esemény nyomán következett be: 1944. március 19-én az országot megszállták a németek. Először *Illyés* Gyula ellen adtak ki elfogatóparancsot, aztán a kormánybiztos betiltotta a *Magyar Csillagot* is kétszáz laptársával együtt.

A folyóiratról szóló szakirodalom alig több a semminél. A magyar irodalom története csak néhány bekezdést szán a lapnak, ezt is *Illyés* Gyula kapcsán.

Gellért Oszkár *Kortársaim* című műve *Babits*-fejezetében beszél a *Magyar Csillagról*. A részletek pontatlanok nála, ezeket *Illyés* Gyula helyesbíti. Csak egy érdekes tévedést idézek: *Gellért* következetesen 1943-ra helyezi a *Magyar Csillag* megszűnését.¹ Tévedése nem egyedüli. *Komlós* Aladár, a *Schöpflin* Aladár *Válogatott tanulmányai* elé írt bevezetőjében 1941—42-re helyezi a *Magyar Csillag* megjelenését és megszűnését.² (Így természetes, hogy a kötetben nem szerepel *Schöpflin* több fontos tanulmánya, kritikája, amely a *Magyar Csillag* későbbi számaiban jelent meg.)

A szakirodalom hiánya és a korszak összetettsége indokoltá tette, hogy az események rekonstruálására a korabeli hírlapok cikkeit idézzük, érzékeltetve az 1941—44-es évek közéleti, irodalmi szellemét is.

Babits temetését követően a *Magyar Nemzetben* cikk jelent meg, amelynek szerzője keserűen állapította meg: „A *Nyugat* megszűnt! Ma nincs többé irodalmi folyóiratunk!”³

Néhány nappal később azonban a *Magyarság* című nyilas lap a következőket

írta: „Nagy öröm napja virrad október elején a magyar irodalmi baloldalra. Megjelenik a Nyugat szellemi jogutóda, Illyés Gyula folyóirata: a Magyar Csillag. A Népszava címet viselő marxista szaklap oly készséges lelkesedéssel hirdeti ezt az eseményt, mintha az egykori Vörös Csillag újjászületését várná Illyés Gyula új üstökösétől.”⁴

Valóban, alig egy hónappal a *Nyugat* megszüntetése után hirdetések jelentek meg a baloldali lapokban. Ezek hírül adták, hogy 1941 október elején új irodalmi folyóirat indul, *Magyar Csillag* címmel. A lap tulajdonosa és felelős szerkesztője Illyés Gyula, társszerkesztője a *Nyugat* nagy nemzedékének tagja, Schöpflin Aladár lesz. A szerkesztésben a kiadói munka irányításában részt vesz Gellért Oszkár. Rovatvezető lesz többek között *Keresztury* Dezső. Közölték még, hogy a lap a Nyugat Kiadó gondozásában jelenik meg, havonta egyszer.

A folyóirat még meg sem jelent, de a hírlapok hangorkánja támadt fel ellene, vagy mellette. Valamennyiben a még meg sem jelent folyóiratról van szó. A fogadtatást, a várakozást néhány cikkrészlet szemléltetően példázza. A *Nemzeti Újság* 1941. szeptember 28-án így írt: „Megdöbbenéssel értesültünk arról, hogy a rádió valami irodalmi műhely közvetítésére készül Illyés Gyulával, abból az alkalomból, hogy a Nyugat megszűnt és helyette új folyóirat alapítására kapott lapengedélyt. Már előre tiltakoznunk kell . . . Indultak itt más lapok is s más nagy írók és költők is, akik se beharangozást, sem megnyilatkozási lehetőséget nem kaptak a magyar rádiótól.”⁵

Az alább következő mozaikkal azt szeretnénk bemutatni, hogy Illyés Gyula és fegyvertársai nagyon is tudatosan és elszántan szálltak szembe mindenfajta, a nemzetet és az irodalmat érintő alantas támadással.

Illyés Gyula: „Mindnyájan éreztük, rendezni kell a védelem hadsorait. Az ellenség belőtt. . .”⁶ „Az egyetlen lehetséges meneterv: összegyűjteni az egymástól elvadult jobbkat, azután kialakítva köztük olyan hangot, amely a gyűlölködést szellemi küzdelemmé, azaz szellemi életté emeli, aztán az így megtisztított ősi földről kiszorítani, mint meggyengült határokon betört törököt, labancot, az irodalom területén dülő martalócokat.”⁷

Magyar Kultúra: „. . . azon csodálkozhatunk, hogy a lapalapítás mai megszigorítása mellett hogyan sikerült ily gyorsan és könnyen a Nyugat pótlásáról gondoskodni . . . ?”⁸

Illyés Gyula: „Babits hevesen amellett fogott pártot, hogy folytatni kell bármi módon, ha más címmel is . . .”⁹ „Halála után többször jártam a Várban, a miniszterelnökségen. Antal Istvánnal tárgyaltam. Sokat segített a lapengedély megkapásában Komjáthy Aladár, aki a sajtóosztályon dolgozott, és ismert minden belső fogást. . . A negyedik látogatáskor közölték, hogy Schöpflin és én kapunk lapengedélyt, de az eredetileg javasolt Csillag helyett Magyar Csillag címet kell adni a lapnak.”¹⁰ . . . „A feladattal úgy voltam, mint Jónás a próféatasággal.”¹¹ . . . „Babittól örököltem és ingyen kaptam a követ, és nyakamba a felelősséget. Tudtam, hogy eltemethetem magamban az író.”¹²

Magyar Élet: „A Nyugat homlokán Babits Mihály állt, mögötte Gellért Oszkár, ömögötte Fenyő Miksa, s Fenyő Miksa parolája a Hatvanyaktól Kornfeldig sok tenyérben megfordult. Nem szabad, hogy a Magyar Csillag csak annyiban különbözzék a Nyugattól, hogy homlokára Illyés áll ki. . . Illyés nemcsak a régi emblémákat őrzi (utalás ez a Nyugat Mikes Kelemenés plakettjére, amelyet a Magyar Csillag is a címlapjára nyomtatott. P. F.), hanem a régi tőkét és a régi szellemet is.”¹³

Illyés Gyula: „Csaknem ingyen dolgozó írói gárda, állandó terhekkel küzdő lap . . . fizetés nélküli szerkesztők, akik csak a szerkesztéssel kapcsolatos költségekre tarthatnak igényt. . .”¹⁴ . . . „Én száz pengőt kaptam havonta. Meggondoltuk, hogy gyalog vagy villamoson menjünk, ha dolgunk volt . . .”¹⁵

Illés Endre: „A lap számról számra élt. A szerkesztők zsebből fizettek. Nem is a pénz vitt bennünket a Magyar Csillag, illetve Illyés Gyula köré. Az író folytonosságának belső kény-

szere, az író önfenntartásának ösztöne, az írói egzisztencia megőrzése hajtott és az, hogy meg mutassuk: élünk, vagyunk, nem engedünk az irodalomból.”¹⁶

Magyar Élet: „Illyés fordított Osvátnak készül. Osvát zsidó volt, de magyar írókat is mentett, Illyés magyar, s csak zsidókat fog menteni.”¹⁷

Illyés Gyula: „E lap a magyar szellem szabad parlamentje.”¹⁸

Illés Endre: „Már nincs író. Nincs, akire ne freccsentettek volna sarat, rágalmat, bérencséget, árulást. Nincs író. Csak vádlottak és elítéltek vannak . . .”¹⁹

Magyarság: „A Magyar Csillag cikkirói között szerepel Mohácsi Jenő zsidó író is. Ebben nem lehet semmi különös, hisz sem a Nyugatot, sem a nyomába lépő Magyar Csillagot sem lehet olyan értelemben akarja folyóiratnak nevezni, hogy abban csak magyarok írtak volna, vagy írnának . . . A Magyar Csillag helyett indítsanak folyóiratot Zsidó Csillag címmel . . .”²⁰

Illyés Gyula: „E lap a magyar szellem szabad parlamentje . . .”²¹ . . . „Ismételten elhangzott a gyanúsítás, hogy lapunk a Nyugat szellemét akarja folytatni. Büszkeségünk és életünk értelme lesz, ha méltónak bizonyulunk Ady, Babits, Kosztolányi, Móricz, Tóth és a Nyugat nagy íróinak szellemére s munkájára.”²²

Magyar Élet: „Illyés Gyula, amint nyilatkozatából látjuk, „a magyar szellem új összefogására készül.” Csak azt nem tudjuk, mit ért pontosan ez alatt? Csak nem azt, hogy a Nyugat régi zsidóit akarja összefogni azokkal a magyarokkal, akik már rég kintőttek a Nyugattól? Ez reménytelen vállalkozás lenne, három-négy száznál nem igen megy tovább ez az összefogás.”²³

Illyés Gyula: „A Magyar Csillag októberben töltötte be az első évfolyamát. Reménytelenül kezdtük, amit ezelőtt elkezdtünk. Az a néhány olvasó, aki velünk volt, emlékezhet az indulás hangulatára, a viszálynak és a sivárságnak arra a Thököly-korát idéző légkörére, amelybe irodalmunk Babits halála után került . . . az első három hónap múlva megkökkenve néztünk egymásra: a régiék mellé négyszáz új előfizető vidékről, kétszáz új előfizető Pestről, és az újságos bódékban a többlet számonként háromszáz . . .”²⁴

Gellért Oszkár: „Naponta húsz-harminc előfizetőt hozott ez az akció . . . Ekkor a Magyar Csillag közel háromezer példányban jelent meg havonta kétszer . . .”²⁵

Egyedül Vagyunk: „Egy folyóirat május 15-iki számában Együttes Vallomás címen hét országos nevű magyar író: Illés Endre, Illyés Gyula, Kodolányi János, Márai Sándor, Tamási Áron, Veres Péter, Zilahy Lajos aláírásával közlemény jelent meg . . .”²⁶

Az *Együttes vallomásból*, amely a *Magyar Csillagban* jelent meg: „. . . Egyedül a szellem méltóságát, a gondolkodás, a beszéd és az írás színvonalát szeretnők fegyvelmezetten, s oly sok veszély között megőrizni. Meg kell őriznünk, mert úgy hisszük, hogy a szellem erkölcsi tekintélyére igen nagy szükség van. S bizonyára még nagyobb szükség lesz rá akkor, amikor megújult nemzetet kell majd teremteni, igazságos magyar és emberi társadalmat, valóban édes Hazát a dolgozó magyaroknak . . .”²⁷

Egyedül Vagyunk: „. . . Egy nagy és végzetes hiányosságot találunk ebben a vallomásban . . . Főveszély: a bolsevizmus, a zsidóság és a nemzetközi marxizmus. Létünk attól függ, hogy ellenük állunk-e? Az aláírók minderről egy szót sem szólnak. Pedig ezzel szemben nincs helye a magyar irodalomban a kesztyűs kéznek, a parnasszista fintorgásnak. Hiszünk és valljuk, hogy e veszély fenevadjának kiirtására minden fegyver megengedett a magyar szellemi életben.”²⁸

Tény, hogy az 1944. március 19-én bekövetkezett német megszállás a nyilasok, a hungaristák kezébe adott minden fegyvert. *Kolosváry-Borcsa* Mihály kormánybiztos az időszaki lapokat és a könyveket vette üldözőbe: kétszáznál több lapot tiltott be egyetlen kézvonással, és 300-nál több író művét vonatta ki a forgalomból, s indította 22 vagonban a zúzdába a könyveket 1944 nyarán. Sok szerző a könyvek sorsára jutott: az emberzúda, a haláltábor, a golyó tett pontot sok magyar művész-írástudó életére.

„FANTOMOK ELLEN”, AZ EGYSÉG ÉRT

A mocskolódás és a vádaskodás, a fenyegetés és a csalogatás, a politikai minősítés ilyen légkörében állt rajthoz a *Magyar Csillag*. Mégis: a gyalázkodás pergőtüzében, a halálveszély biztos érzésével is a *Magyar Csillag* szerkesztőinek és íróinak első tette a Babits-örökség és a *Nyugat*-hagyomány vállalása, megtartása és továbbfejlesztése volt. Ez a tett már nem a *Nyugaté*, de nem is a fedőnéven megjelenő *Nyugaté* volt. A *Magyar Csillag* című folyóirat megjelenése már nem is a *Nyugat* működésének kortörténelméhez esett.

Déry Tibor *Életrajzi jegyzetek* című írásában így elmélkedik erről az időszakról: „Egy ország megmentésén fáradoztunk, mely talán nem is akarta, hogy megmentsek. Ez a politikus számára akadály, de nem tilalomfa, a forradalmár számára nehézség, de nem legyőzhetetlen. Az író azonban, mégha forradalmár is, meginog s konfliktusba kerül önmagával, ha a valóság szembefordul látomásai-val ...”²⁹

A politikus *Kállai Gyula* megerősíti az író intuitív-tapasztalati következtetését: „... 1942. március 15-e kiindulópontja lehetett volna a magyar nép bátor, fegyveres szabadságharcának ... Sajnos, nem így történt. ...”³⁰ Az osztályárulás és a forradalmi tömegmozgalom hiánya az egyik oldalon, a szakszerű, hozzáértő osztályelnyomás a másik oldalon lehetővé tette, hogy az ország áfiumszerű bódultságban hanyatlott a háború borzalmaiba, majd a nyilas rémuralom karjaiba.

Igazak voltak Illyés Gyula szavai: „Nincs minden irodalomnak irodalmon túli feladata. A mienknek van, mindig is volt.”³¹

A hatalom a nemzeti értékek elpusztítására szövetkezett. A Babits-mű, a *Nyugat*-örökség kitagadása, a könyvégetések, a cenzúra, a nem kívánatos könyvek zúzdába küldése, vallási, nemzetiségi megkülönböztetés nyíltan, és hozzáértő szakember-elemzés alapján szervezett rendőrségi üldözés és nyilvántartás a hatalom belső berkeiben, a szellem embereit szorította legjobban.

Csak utalásként: az Illyés Gyuláról készült rendőrségi jelentés vetekszik a legjobb irodalmár elemzésével, és az ellene folytatott perek, később, a német megszállás másnapján kiadott letartóztatási parancs meg bizonyítja, hogy a hatalom birtokosai félték tőle. Tényként utalok még a *Szerb Antal* irodalomtörténete körüli parlamenti interpellációra, majd ennek következményére: Szerb könyvét kitiltották az összes iskolából és zúzdába küldték; — mindkét tény újra az 1919—20-as fehérterror éveit idézte.³²

Markovits Györgyi: A cenzúra árnyékában című munkájából, csak a tartalomtól idézem a címszavakat: „Hernádi György, Kassák Lajos, Gábor Andor, Bölöni Györgyné, Hatvani Lajos pere”, „József Attila pere”, „Radnóti Miklós pere”, „A 100% pere”, „A bíróság előtt: Remenyik Zsigmond, Kassák Lajos, Hollós Korvin Lajos, Illyés Gyula”, „A Márciusi Front, Viharsarok, Néma forradalom, Híd, Válasz” ellen lefolytatott perek, *Berda József, Hernádi György, Fodor József, Gömöri Jenő Tamás, Földes János, Hárs László, Várnai Zseni* pere.³³

Bírói ítéletek, börtön — ez volt a „nevelés”, a hatalom oldaláról, amikorra elérkezett a totális cenzúra. Hogy mi volt az irodalomban? „Cenzúra van, s nem csak az ügyészségen. Irodalmunkban még mindig oly irodalmon kívüli indulatok

dúlnak, amelyek közepette csak a legnagyobb lelki fegyelemmel állhat meg az, aki személyes és csoport érdekeken túl, magasabb eszményt akar követni” — írta Illyés Gyula, aki egyik legtöbbször zaklatott és minden csoport által körülkerített, vádolt és csalogatott írónk volt.

Nagy Lajos így emlékezett erre a korszakra: „A rémuralom nem Szálasival kezdődött ... Az » előzményeket « keresve eljutunk legalább is a » szegedi gondolatig «. Gondolatot nem láthattunk ebben ... csak reakciót, a dolgozó nép elnyomását, az uralkodó osztály kíméletlen uralmát, cenzúrát, az irredentizmus szélhámoskodását ... Emberek, újságok, könyvek nagy része bűnös volt 1919 óta.”³⁴

A könyvégetéseket elítélni, az európai szellem, a haladás gondolatát ébren tartani, az emberi méltóságot védeni nem csak szóval, hanem tettel is, helyet adni az üldözötteknek egy irodalmi fórumon, ahol a mérték a mű és az ember becsülete — ez volt első tette a *Magyar Csillagnak* és gárdájának. Azzal, hogy vállalta az örökséget, már harcot vállalt. Nem passzív ellenállást jelentett ez, nem rezignációt. Nem a passzív rezisztenciát választották azok, akik szövetkeztek. Hisz ez Illyés Gyula szavaival: „Az irodalom függetlenségére alakult székértábor, úgy lehet egy nép szellemiségének végvára lesz, erre kell felkészülnünk.”³⁵

Ezt a munkát a modern korban nem végezhetette el egy ember, de egy intézmény sem. Egy folyóirat is kevés lett volna hozzá, ha csak néhány ember barkácsol ott. A tethöz valóban a legjobbak és a derékhadak összefogására volt szükség. Összefogás, a legszigorúbb műgond, a Mű és az Egyén tisztelete, az író és irodalom becsülésének, becsületének helyreállítása — így lehetne összegezni a *Magyar Csillag* másik önálló vállalkozását.

A kezdetről ismét Illyés Gyula vallott: „Két év kell csak ahhoz, hogy megértesd, amit akarsz” — mondja Márai. „Írj inkább” — mondja Illés. És Keresztury: „Nem ismered az írókat” ... „Nemcsak az összefogásra kapok legyintést. Legyintés féle lebben a jóakarató mosolyokban is. Egy biztatásra átlag harminc kétely esik: most? ilyen viszonyok közt? ilyen felfogással?”³⁶

Hol kezdték a cselekvést? (Illyés Gyula: „Emberileg, lelkileg volt elrontva minden az írónál.”)³⁷ Németh László szavai lehetnek útmutatók: „Jó tíz éve írtam a Nyugatba az irodalom önkormányzatáról ... Akkoriban a politika különösen ráncigálta az írókat, recepteket rakott eléjük, minősítette, egymásnak unszolta őket ... Mai szemmel úgy látom: az irodalomnak szüksége van az ilyen kísérletre.”³⁸ Cs. Szabó László „az irodalom köztársaságának megteremtését”, Ottlik Géza a „szellemi szabadság bástyájának” létrehozását sürgette.

Kik számára kellett ez a székértábor, a köztársaság, az önkormányzat?

A magyar irodalom részére kellett otthont teremteni. A *Nyugat* nagy nemzedékének élő tagjai, a második nemzedék, a harmadik és az induló negyedik nemzedék is a sorban állt. Csak őket, az egész magyar irodalmat kellett egységbe fogni. De ezzel nem említettem mindenkit. A filológusok, a néprajzosok, művészettörténészek, a zenetudósok ... és sorolhatnám a magyar szellem egész területét: köztük kellett egység, és nékik a biztatás, hogy a harci lobogók helyett műveket tegyenek az asztalra. S mindezt egy folyóirat hasábjain! A nemzedéki ellentétek nem is igazi ellentétek voltak. Sokkal jobban hadakozott egymással a népi és urbánus, a mély- és hígmagyar, a polgári és munkás, a liberális és konzervatív, a faji és pártpolitikai csoport. Ezek csak a főbb címszavak, amelyekkel elhelyezheti valaki a korabeli írókat a társadalomban. De az egyének jogos és

vált sérelmei sem romboltak kevésbé. A személyi ellentétek talán még a táboroknál is roncsolóbb mérget termeltek. Ez volt a helyzet az irodalom berkeiben.

Az irodalmon kívül pedig: „Hovatovább szinte ismerve lett a magyar írók — írta Illyés Gyula —, hogy élete egy-egy pontján feltámadjon ellene az irodalom alá szorult betűrovók hada és megpróbálja a bekerítést és leterítést, természetesen mindig irodalmon kívüli ürüggyel . . . Egyáltalán kedvem ellenére van személyekkel példálózni, most mégis erre kényszerülök. Márait a szélsőjobb kerítgetné, Szabó Lőrincet a szélsőbal, Némethet, Verest mindkettő.” Móriczot szinte mindenki kerítgette és igyekezett leteríteni. „Kassák vagy Füst nevét nem lehet kiejteni a diák kultúregyesületekben, Erdélyiét és Sinkáét a munkásszervezetekben . . . Illés Endrét, nemzedékünk legapolitikusabb íróját, az urbánusok egyik szellemi vezére azzal számúzta hívei irodalmi tudatából, hogy fasiszta. Az utánunk jövő korosztályokban a helyzet ugyanez.”³⁷

Az egység mégis megszületett. Munka kezdődött, olyan amilyent nem látott még a magyar irodalom. A kesőn észrevett falutűz oltásában vesz részt így mindenki, aki mozdulni tud. Az értékek védelmén túl a jövőt is menteni kellett.

Schöpflin Aladár és Gellért Oszkár a *Nyugat* nagy nemzedékéből állt az élre. A második nemzedékből nemesak Illyés, hanem Keresztury Dezső is a munka nehezénél volt. A szerkesztőség belső tagjaként szervezett, olvasott, szerkesztett ha kellett. (Keresztury Dezső: „Az Eötvös Kollégiumot vezettem. Onnan bevittém azokat, akik tudtak és vállalták a harcot. A *Pester Lloyd*tól, amelynek kultúrrovatát vezettem, szintén vittem a legjobbakat. A legjobbakat mondom, mert a becsület forradalma mellett a minőség forradalmát is vállaltuk.”⁴⁰ Illyés Gyula és Tamási Áron Móricz Zsigmond támogatását szerezte meg. Illés Endre a kiadónál válogatta az írókat a *Magyar Csillag* számára. Cs. Szabó László és Örley István a Rádió Irodalmi Osztályán dolgozott. Sok íróval kerültek kapcsolatba. Örley, a lap helyettes szerkesztőjeként is sokat segített Illyés Gyulának. A harmadik nemzedékhez tartozott ő is, de az egész nemzedék követte Illyést). „A lap táborában az egész nemzedék helyet kapott, mégpedig avval egységben.”⁴¹ Rónay György: „Illyés Gyula személyesen jött hozzánk. » Rajtatok a sor « — mondta. Mi láttuk és tudtuk: valóban nekünk is menni kell.”⁴¹ A magánosok, a táborokon kívüliek is megtalálták az utat a *Magyar Csillaghoz*.

A veszély érzete, az egyén szándéka, az író megmaradásának igénye mellett világos alapelvekre is szükség volt. Mert az agyonhajszolt, meghurcolt írók már nem hittek akármiben és akárkinek.

A tiszta szándék és a világos szavak Illyés Gyula tollából kerültek a köztudatba: „. . . Az irodalom nem akkor totális, ha minden író ugyanúgy gondolkodik és ír, hanem ha mind ugyanolyan jól írja meg a maga külön gondolatát . . . Nem először írom le, hogy az irodalom úgy szaporodik és terjed, mint a sejt, osztódással. Minél többféle, annál gazdagabb és erősebb. Milyen a kert, amelyben csak egyfajta virág nőhet, tehát szükségszerűen csak egy évszaki?”⁴³

Illyés „egy asztalhoz ültette az ellenfeleket”.

Az 1941. október elsején megjelent első és az azt követő számok mutatták ezt. Ha kézbe vesszük az újszülöttet, láthatjuk, hogy formára, külsőre a *Nyugat* lenne, mert még a Mikes Kelemen ábrázoló embléma is a helyén van. Csak a tartalomjegyzék fölött az új cím olvasható: *Magyar Csillag*. És a szerkesztő neve helyén, ahol valamikor Osváth, Babits, Móricz neve volt olvasható, Illyés Gyula és Schöpflin Aladár neve állt. A lap terjedelme 64 oldal, azaz négy ív volt.

Érdemes felsorolni az első szám tartalmát. Ez már magában is sokat mond arról, hogy az irodalom egyesítéséről vallott szándék nem csak program volt:

Illyés Gyula Széchenyiről írt költeményt. Schöpflin Aladár Magyar Csillag címmel a lapindító és programadó cikket írta. Babits Mihálytól öt, eddig meg nem jelent költeményt közöltek. MórícZ Zsigmond prózával, Bóka László verssel, Cs. Szabó László tanulmánnyal, Szabó Lőrinc műfordítással, Illés Endre novellával, Erdélyi József Babits halálára írt költeményével, Mohácsi Jenő tanulmánnyal, Sárközi György három költeménnyel szerepelt. Az Adat és anyag rovatban Arany ismeretlen levelét és Veres Péter szociográfia-jellegű írását találjuk. A Mérték rovat Halász Gábor bevezető cikkét, a Figyelő Bóka László, Tolnai Gábor, Cs. Szabó László, Schöpflin Aladár és Kerényi György kritikáit közölte. Az Őrjárat rovatában Joó Tibortól Irányított tudomány címmel jelent meg tanulmány.

A harag és ellentét feloldásának folyamatáról Németh László szavai adnak képet. „Gulyás Pál mondta, hogyha az emberek nem érintkeznek, akkor » fantomizálják egymást ». Ez az oka annak, hogy az irodalom területén jórészt nem művek és gondolatrendszerek, hanem fantomok mérkőznek. Herczeg, Márai, Cs. Szabó, Veres, Sinka, Kodolányi, Féja-fantomok keltek életre. „A fantomok nem magánügy: közügy.” A fantomok „már-már irányokká válnak, s egy mulatságos, de szörnyű circulus vitiosus törvénye szerint még vadabb fantomokat szülnék, s még vadabb irányokat. Ha csak időben meg nem öljük őket.”⁴⁴

Eredmény: a negyvenyolc megjelent *Magyar Csillag* számban hetvennél több magyar költő műve látott napvilágot. Számuk meghaladja az ötszázat.

Harminehárom szerző nyolcvannégy novellája; negyven tárca és riport huszonzét írótól mutatja, hogy a fantomok kezdtek eltűnni és a művek vették át az érvelést. (A teljesség kedvéért említem, hogy a prózai rovat két regénnyel is büszkélkedhetett. *Illyés Gyula: Hunok Párizsban* első része és *Ottlik Géza: Hajnali háztetők* című művének első változata is itt jelent meg.)

A folyóiratban, mint cseppben a tenger, tükröződött a negyvenes évek irodalmi, könyvkiadási élete. Bár nem tartozik szorosan a tárgyhoz, mégis megjegyezzük: a hazai irodalom kiadása, a haladó irodalom előretörése soha intenzívebb nem volt, mint a tárgyalta időszakban. Erről a könyvészeti bibliográfiák és az Országos Széchényi Könyvtár növedéknaplói mindennél jobban beszélnek.

„ . . . FELVÉTELI VIZSGA LETT, HOGY KI HOGYAN BÍRJA AZ ERŐS KRITIKÁT ”

A *Mérték*, a *Figyelő*, a *Disputa*, az *Adat és anyag* elnevezésű rovatokban körülbelül hatszáz vitacikk, tanulmány, kritika, könyvismertetés jelent meg. Ezek felölelik a könyvkiadás, az irodalmi élet és a társművészetek egész területét.

Tanúkat idézek, korabelieket, szavahihetőket, hozzáértőket. A kritika és az irodalom, az irodalom és a hatalom helyzetéről, viszonyáról valljanak ők. Schöpflin Aladár a harmincas évek elején írta: „Az igazi irodalmi kritika szükségletét a nagyon fejlett irodalmi élet szokta megteremteni . . . Nálunk ilyen fejlett és élénk irodalmi élet sohasem volt, és ma sincs . . . Kritikusaink voltak, de nem volt

kritikánk, csak egyes ember ítéletei alapján alakult az irodalmi törekvésekről és ezek eredményeiről valamelyes vélemény, nempedig a különböző vélemények súrlódásából. A kritika bizonyos értelemben az irodalom lelkiismerete, ennek nálunk mindig csak egy ember volt a letéteményese.”⁴⁵ ... „A független és bátor kritika annyi önfeláldozással jár a mi szűkös viszonyaink között, amennyire csak ritka ember képes, és ritka kritikus tud a mi kritikára alkalmatlan talajunkban olyan biztos és független irodalmi pozíciót teremteni magának, hogy a teljes függetlenség nemes luxusát megkockáztathassa.”⁴⁶

Hogy miért? Ezt is *Schöppflin* Aladár világította meg, még a két világháború közötti időben keletkezett írásával. „Az irodalom szabadsága, mint minden szabadság betegállományban van ebben a mai korban, amelynek számára a múlt század közepének gyönyörű szabadság-ideálja már csak márciustizenötödiki szólam. A mai világ, mely szuronyokra és pénzhegyekre támaszkodva sem érzi magát biztonságban, amelyben egy évszázados társadalmi rend vonaglik saját belső válságában, ... félelemből támadt gyanúval néz mindenkre, akiben a kritika szelleme él, és az erő eszközeivel igyekszik, minden történelmi tanulság ellenére, elnyomni a szellem emberét ...”⁴⁷ ... „Ha ennek azt vetik ellenére, hogy az irodalomnak azért kell felügyelet alatt állni, mert különben destruálás eszközévé válhatik — arra csak egy helyes felelet lehet: az irodalomnak bizonyos értelemben nem csak joga, hanem kötelessége destruálni. Ha nem akar belenyugodni a mindenkori hatalmak jámbor kiszolgálójának, s a mindenkori tömegek mindenki nótáját készségesen elmuzsikáló cigányprimásának alázatos szerepébe, akkor nem szabad lemondani arról, hogy kritikát mondjon a fennálló politikai, társadalmi és erkölcsi állapotok fölött ...”⁴⁸

A hatalom az írók megfélemlítésével, rendszabályozásával válaszolt az írók törekvésére a harmincas években és nyílt cenzúrával a háború kitörésekor. „Előre tudhatjuk, hogy az író kimondott igazsága, amint szembe kerül a hatalom kívánságával vagy érdekével, továbbra is büntetendő cselekménnyé válik. És mégis érdemes volt mindezt elmondani. El kellett mondani. Az eszméért hitet kell tenni, ha van érvénye, ha nincs. Az eszme addig él, amíg vannak akik hirdetik. Amíg vannak, akik készek szenvedni érte. A fátylát kialudni nem engedhetjük, mert akkor mi lennénk felelősek a sötétségért, mely az emberiségre borul.”⁴⁹ — írta *Schöppflin* Aladár.

Illés Endre írása már a *Magyar Csillag* lapjain jelent meg. A korszékot ő így tüntette fel: „... az író mindég üldözött vad volt, ma különösen az. A hatalmaskodók nyomják, egy alacsony közízlés lehúzza, a kritikái világot szorongatja ... Mindenesetre Bajza a kritikái pályára igyekvőkől legalább némi tanultságot, értelmet, ízlést és jellemet követelt. Azt hiszem, ma sem lehet alacsonyabbra állítani a mércét. Autót nem vezethet, boltot nem nyithat, beteget nem gyógyíthat, ipart nem űzhet senki kellő felkészültség nélkül. Nem kellene-e a kritikusnak is első kritikája előtt valamit bizonyítani a Bajza követelményeiből, a jellemből és az értelemből? ... „Nézz körül. Már nincs író. Nincs, akire ne freccsentettek volna sarat, rágalmat, bérencséget, ámulást. Nincs író. Csak vádlottak és elítéltek vannak. És kritikusok. A porond tele van félelmetes, hangos kritikusokkal. Aki nem hangos, és nem pökhendi, az nem is kritikus. Csak ők maradtak már.”⁴⁹

Szabó Zoltán további vizsgálatot végzett egy könyvnap kapcsán. A diagnózist így fogalmazta meg: „... az irodalomról van szó, szűkebben az irodalom helyzetéről a sajtóban, arról a visszhangtalan közömbösségről, mely az irodalmi alkotást nálunk körül veszi ... az író csak afféle megtúrt „lengyel” az újság hasábjain és csak akkor esik terjedelmesebben szó róla, ha baklövést követ el, vagy meghal s nem akkor, ha remeket alkot. A társadalom és a sajtó leckéztetni szereti az írókat, nem művét ismertetni ... A baj súlyos, jó, ha nem gyógyíthatatlan” ... „Irodalmi életünk rohamléptekkel halad a törzsszervezet kora felé. Egy-egy törzsfő megül a maga szálláshelyén, a maga hadnagyjaival, táltosaival és népével, s figyel arra, hogy a gyeptől közte és a szomszéd törzs között minél szélesebb legyen. E folyamat előtt ok gyanánt a kor szállongó balítéletein, megfüledt levegőjén, politikai félelmén és számításain, rendszerre eszelt gyávaságain felül ott áll a kritika kipusztulása is, mely gyilkolja az irodalmat, megalázza az írókat, s végül megszégyeníti a sajtót is. A jellem és szerep, kedély és magatartás bizonytalanságai között hanyóródó, őrlődő írók elé kritika kellene, bírálat, tiszta, világos, jóhiszemű és teljes hitelű, mely arra figyelmezteti őket, ami egyedül lehet maradandó belőlük: a műre!”⁵⁰

Ment-e előbbre az irodalom, a kritika ügye? Volt-e értelme a harcnak? Egy évvel a lap indulása után Illyés Gyula ezeket a sorokat írta: „Nem tudom, mit enged megvalósítani az idő a Magyar Csillag céljaiból. Abból a rögeszméből például, hogy irodalmi folyóirat lévén, konokul irodalmi mértékkel akar mérni s nem politikaival, azaz — amit Fenyő Miksa nem először tenne köznevetséggé — igenis egymás mellé rakja Giono-t és Proust-ot, az urbánusokat és a falukutatókat, az eget és a poklot is, ha mindkettő — jó irodalom. Mondom, nem tudom, hogy törekvésünkben mennyi lesz a valóság. De egyről a Magyar Csillag tán máris tanúságot tett. Arról a kísérletről, hogy legyen egyszer egy olyan folyóirat Magyarországon, amely épp a saját munkatársait részesíti a legszigorúbb bírálatban, amely, akit becsül, őszinte szóval is megbecsüli. Emlékezetből idézem, amit idézek: Kodolányi Márait részesítette ilyen őszinte szavú megbecsülésben, Szabó Zoltán Kodolányit, Keresztury Illés Endrét és Németh Lászlót, Kerecsényi megint Némethet, Örley Bartalist, Németh László Cs. Szabót és engem, én Verest ... és így tovább. Lassanként szinte felvételi vizsga lett, hogy ki hogyan bírja az erős kritikát.”⁵¹

Hogy megértsük a tett súlyát, és az eredményt megfelelően értékelhessük, ahhoz újra csak a háborús viszonyokra, a szélsőséges cenzúrára és mindenféle pártpolitikai támadásra utalok. Mi történt? Hogyan alakult ki az a szellem a *Magyar Csillag* körül, amiről Illyés Gyula beszélt, de amiről a folyóirat cikkei, bírálati is ékesen tanúskodnak? Hisz a magyar irodalomban ugyanazok az emberek hallatták a szavukat. A totális háborús elnyomás — egy ál-Svájc Potemkin falai mögött is — ugyanolyan szigorral működött, amint azt a betű ellen hozott törvények diktálták.

Ok gyanánt elsősorban az embereket kell felhoznom. Illyés Gyula mellett, Schöpflin Aladár neve állt a *Magyar Csillag* címlapján. Hogy Illyés Gyula becsületessége, tehetsége és megvesztegethetetlensége, a néphez és az európai műveltséghez való hűsége alapot adott arra, hogy a „kör minden pontjáról” elindulhattak az írók a *Magyar Csillag*hoz, azt már az egység megteremtéséről szóló fejezetben láttuk. Nem ok nélkül időzők ennél a problémánál. Ebben az agyongyötört és riasztgatott irodalmi világban férfi kellett a gátra, olyan, akinek tettei és leírt szavai nem különültek el. Olyan férfiak kellett, akik írásában nem lehetett kételkedni és a becsületén nem talált repedést a tisztességes szándékú művész, de a rosszindulatú sem. Illyés mellett szerény egyszerűségében, sok évtizedes munkában kivívott megbecsüléssel állt Schöpflin Aladár. Nem a történész szeme, a kései tanítvány lelkesedése szülte optikai csalódás mondatja ezt velem. Még a tárgyalt korszakban keletkezett írásból idézem, a következőket:

Rédey Tivadar egy *Kosztolányi*-levélből közli: Schöpflin „Egy életen át magyar könyvekkel foglalkozott, akkor is, amikor divat volt ez, s most is, amikor már alig divat, és mindenkor vállalta a hivatásából származó áldozatot: a személyekre tekintettel nem levő szókimondást, a csöndes, elmélyülő munkát, és a tisztességes, büszkén viselt szegénységet. Soha egyetlen sort nem írt le, melyben ne hitt volna. Már a jelen távlatából is kitetszik, hogy: ő a magyar kritika. Okos bátorsága, kemény mértékártása, működésének évtizedekre visszanyúló folytonossága páratlan a mi irodalmunkban.”⁵²

A magyar irodalom történetében, 1967-ben Komlós Akadár: „Hitelét nemcsak annak köszöni, amit mond, hanem annak is, ahogy mondja ... szelleme tiszta tükör, semmiféle klikkeltség, kávéházi közvélemény, divat, jelszó, sznobizmus foltja nem homályosítja el: oly magától értetődő elfogulatlansággal tükrözi a műveket, hogy írásai úgy hatnak, mint az objektív igazság megnyilatkozásai ... Megérdemelte tekintélyét. Nincs magyar kritikus,

aki kora annyi írójáról mondott volna helyes jellemzést és igazságos ítéletet, mint ő.”⁵³ *Keresztury Dezső, 1970*: „... három-négy évtizeden át mindnyájunk Ali-bácsija volt! ... Tekintélye volt, bár nem képviselt semmiféle hatalmat, szava komoly súllyal esett latba. ... Tapintatosságából hiányzott minden fölösleges udvariaskodás, tájékozottságából a fitogtatás, véleményének kifejtéséből a fontoskodás; amilyen természetes volt viselkedése, olyan magától értetődő tekintélye ... Megbízhatóságának alapjául lelkiismeretessége, korrektsége, szorgalma, félelmetes munkabírása, műhely-fegyelme és tájékozottsága szolgált, nem a szubordináció beidegződése ... A Nyugatnak kezdettől fogva legfőbb oszlopai közé tartozott; ő képviselte nemzedéktársai közül, már sajnos csak egymagában, a Nyugatot folytató Magyar Csillagban is, főmunkatársként a hagyományt ... Nem fényeskedő, de példásan jó ítéletű bíráló volt ... A legnehezebb körülmények között is meg tudta őrizni lelkének frissességét, szellemének szabadságát ... Olyan tanúja volt ennek az időnek, aki főként tükrözni akarta korát, s legfeljebb ezzel befolyásolni ... Sokan szerették s méltán. Irodalmunk egyik szeretetre legméltóbb egyénisége volt ...”⁵⁴

Nem nagy szavak és nem frázisok, ha azt mondjuk: ilyen jellem, ilyen törhetetlen szív és lélek, világos értelem kellett ahhoz a vállalkozáshoz, amelybe Illyés Gyula fogott. Ő, Illyés írta a hetvenéves Schöpflin Aladár tiszteletére:

Csöndesen és egyenes járással, egyre
kimerően ... s inkább hallgatag,
nem hiú célt, csak azt tekintve,
ami szegélyezi az utat:
így megy a férfi, akit útján követnék —
Így jársz barátom és nekem
vígaszom arra; mocsok nélkül lehet még
átkelni ez egy életen!

Tiszta, derült lehet az, ki már úgy indult
a sorsnak felel; s megfelel:
Itt van a munka, a kész ... de művein túl
még önmagát mutatja fel.

(*Illyés Gyula: Schöpflin Aladár ünnepére*)

Schöpflin Aladár kritikusi alapelvét Rédey Tivadar is úgy érzékelteti, hogy *Schöpflin* egyik írását idézi, amit egy fiatalon elhunyt kritikus halálakor írt. „Nem kritika az — írta —, amely nem fejez ki valami általánosat, s csak egy ember egyéni önkényének, sokszor csak szeszélyének kifejezése. Az a kritikus, aki a múltat és a jelent egyszerre és együtt tudja érezni, az ellentétekből kéri az egységet, a fejlődés vonalát, életnek tudja érezni azt, ami valamikor csakugyan élet is volt, fel tudja ismerni az állandót a mindenkori változásban. Mert csak ennek a kritikusnak van támasztéka a jelen értékelésére és megértésére.”⁵⁵

A főszerkesztő Illyés Gyula és a társszerkesztő Schöpflin Aladáré mellett harmadik név is felkerült a *Magyar Csillag* címlapjára: Örley Istváné. Eleinte segédszerkesztőként, majd szerkesztőként szerepelt. Véletlen volt-e, hogy Schöpflin a *Nyugat* első, Illyés a második és Örley a harmadik nemzedékéhez tartozott? Biztos, de a vak véletlen néha nagyon is okos dolgot művel. Így a három nemzedék a munka dandárjánál is egymást segítve tudott dolgozni.

Örley Istvánra kevesen emlékeznek, hisz fiatalon halt meg 1945-ben. Összegyűjtött művei csak 1968-ban jelentek meg.⁵⁶ Róla csak emlékek szóltak.

Illés Endre: „Úgy olvasott, úgy bírált, hogy tetszésével sohasem próbálta feldúlni olvasmányait. Végre egy igazi kritikus!”⁵⁷

Bóka László: „... a Nyugat nyomába lépő Magyar Csillagban osvátí glória vette körül.”⁵⁸

Cs. Szabó László: „Földre szállt angyal volt ... Isten a leglázugóbb angyalait küldi ítélni a földre, őket választja elsőfokú bírókul... talán azért, mert az ő hűségükben bízik leginkább.”⁵⁹

Illyés Gyula: „A fiút katonatisztnek szánták ... tüzértisztnek ... A Ludovikáról kilépő, és még egy kis mongolos szemállással is megpedigrezett minta-úrifiú ezt a ködlovagsorsot úgy tépte le magáról, és vágta a sárba, mint egy bohócköntöst egy ostoba farsang hajnalán.” ... „Orley István nemcsak tollal a kezében volt biztos ítéletű bíráló. Megvolt az a nem mindennapi tulajdonsága, hogy azon melegében, első olvasás után megérezte egy alkotás izom- és csontvázrendszerét: villámgyorsan fölfogta, melyik művel érdemes törődni, melyikkel nem ... Az a jellemalkat volt, aki eszményeihez öntudatlanul hű, akiből tehát a próbák alatt a hűség természetesen, zavartalanul-megnyugtatóan árad. Bátor is ilyen öntudatlanul: megnyugtatóan volt ...” ... „Teljes fölkészültséggel állt nemzedéke pályafutásának versenyindításához. Csak egy forduló befutásához adott neki időt a sors ...”⁶⁰

Mégis: emelhetők volna a szerkesztők még oly magasra is a mércét, ha nincs, aki alkalmazza ezt a mértéket, nem veszi indulási szintnek a *Magyar Csillagot*. Nem csak ember kellett a gátra, akinek hinni lehetett, hanem írók kellett, akik hittek is abban a vállalkozásban, amit néhány ember elkezdett.

Schöpflin Aladár írta: „A legjobb kritikusok mindig az írók, mert nekik az irodalom az életük legfontosabb ügye ... Kritikájuk legtöbbször nem íródik meg, sokszor ki se mondják, és mégis ez dönt az író és műve sorsa felett ...”⁶²

A *Magyar Csillag* számait lapozgatva, a neveket és a kritikákat olvasva a kutató nem akar hinni a szemének. Az írók, akik talán éppen mesterségük miatt, nagyon szégyenlős emberek, mert tudják, hogy egy-egy alkotás létrehozása milyen alázatot és fegyelmet, kint és gyönyört okoz, nekiveselkedtek és kritikát írtak egymásról. Gyakorlattá vált: nemcsak az a legény, aki adja a pofont, hanem néha sokkal inkább az, aki állja. Nevek és tények bizonyítják azt, hogy valami új kezdődött a *Magyar Csillag* hasábjain, bár mindenki azt tette, amit azelőtt; a közös tettekből azonban a magyar irodalom sosem-volt korszaka kerekedett ki. Félreértés ne essék, nem szubjektív vélemény ez. Már a lap indulása körüli — enyhén szólva — viták is meghatározták a vállalkozás jellegét, de erről írtak maguk az írók is, akik valamilyen közösséget vállaltak a *Magyar Csillaggal*.

Többek között Halász Gábor írta a *Mérték* rovat bevezetőjeként: „Félve írtuk le a szót, a kritikus legigényesebb és leggőgösebb szavát, amellyel rangot ad egyéni véleményének, és szabállyá emeli személyes hajlandóságait.” A kritikus bizalmatlan önmagával szemben is. „Lelkiismeret-vizsgálatot tart, s úgy érzi, valahol árulást követett el. Kétszeresen súlyos a vétke, lévén ő a szó teljes értelmében *írástudó*, akinek legjobban kell ismernie a törvényt. Bűnös, mert részigazságokhoz szegődött az egyetemes szolgálata helyett.” A kritikus: „Az ő hivatása lenne, újból éberrel elhatárolni az egybemosódó körvonalakat, tanácsaival segíteni az elbizakodottságából megtérő művészt, vele együtt keresni a kivezető utat, és végleg, mindenkit megnyugtatóan elválasztani az érdeemeset az érdeemtelenről, visszaszerezni a *mérték* hitelét.”⁶³

A színházkritikai rovat bevezetőjében *Keresztury Dezső* ilyen elemzést adott: „Sokszor halljuk, a közönség nem hisz többé a kritikának ...” Pedig a kritikus „szerepe ma sem kevésbé felelősségteljes, mint színjátszásunk hőskorában.” ... „Hogy legyen ... szigorú a kritika másokkal szemben, ha önmaga iránt elnéző? Felelőségünk egyre nagyobb ... Szükséges, hogy megtaláljuk, öntudatosítsuk s alkalmazzuk a lehetséges legjobb és legmagasabb mértéket. S nem kell-e elsősorban önmagunkat megmérnünk? Azt hiszem, ez kötelességünk.”⁶⁴

A HÁBORÚ ÉS A FASIZMUS ELLEN

Illés László *Az antifasiszta irodalomról* című tanulmányában így összegezte a *Magyar Csillag* és Illyés Gyula, meg a magyar irodalom vállalkozását: „A Nyugat nyomdokait követő Magyar Csillag Illyés Gyula vezetésével megpróbálja szekértáborba gyűjteni a demokratikus irodalom legjavát, megszólaltat népieseket, polgárokat, sőt munkásírókat (sic)! is és a fiatal szocialista lírikusokat. A fojtogató, nehéz viszonyok között a Magyar Csillag erőfeszítései mégis egy visszafojtottabb hangvétellű rezignációba csendesednek, s kizárólag a magyar értékek átmentésében torkollanak.”⁶⁵

A tények — amelyek a kutatás nyomán felszínre kerültek — elvégzik a megállapítás módosítását. Addig is a *Magyar Csillag*ról a következőket lehet megállapítani:

Szó sem volt arról, hogy a *Magyar Csillag* gárdája csak a magyar értékek átmentésére, őrizgetésére vállalkozott volna. Sőt! Amikor a *Nyugat* szellemét és örökségét vállalta, akkor az emberiség évezredes kultúráját is vállalta, de nem megőrzésként, hanem fegyverként, amely harci eszköz a fasizmus és a háború borzalmai ellen. A magyar irodalom értékeit sem mentette csupán, illetve nem mentésről volt szó elsősorban. A korral szemben idézte, harcba szólította *Petőfit*, *Madáchot*, *Aranyt*, *Vajdát*, *Tolnait*, *Adyt*, *Babitsot*, *Kosztolányit*, *József Attilát* és még életében *Móriczot*. És tőle vissza irodalmunk kezdetéig megidézte az egész magyar irodalmat. Idézték a szerzők *Márciust*, *Móricz* ürügyén idézték *Rózsa Sándort* és *Dózsát*, Illyés pedig a *Hunok Párizsban* című nívében hitet tett Tizenkilenc és a nemzetközi munkásmozgalom mellett. Hogy ez mit jelentett, arra választ ad a napilapok hangorkánja Tizenkilenc ellen, a „betyárvilágot” idéző tajtékzás a *Rózsa Sándor* megjelenésekor, és már idéztem részleteket abból, ahogy a *Magyar Csillag* megjelenését köszöntötték a különböző sajtóforumok. *Radnóti* Miklós sorai nem voltak költői túlzások, amikor ezeket írta: „... Írok, mit is tehetnék. S egy vers milyen veszélyes, / ... mert bátorság ez is, lásd, a költő ír ...”⁶⁶ Németh László, *Móricz Rózsa Sándora* fogadtatását jellemezve írta: „Aki egypár olyan betyár-botrányt mint ez végignézett: éreznie kell, hogy e csatákban, ahol a nyolevanezer példányszámos újságtankok rohannak a gyalogos írókra, még a mellettük kigördülő ötszáz-kétszáz példányos folyóiratocskák is rosszul végzik a védelmet.”⁶⁷

Az újságok támadása, a bírósági perek, a totális cenzúra ellenére a *Magyar Csillag* élt, és gárdája alkotott. Az ügyész, a sajtó, mindenki kioktatta, hogy mit kell tennie a hazáért, a győzelemért. Így valóban bátorság volt — az alkotás tényén túl —, hogy valaki írt. Ez az időszak az alapvető fogalmak értékét érlelte. „Az író ír.” Ha van író, akkor van irodalom. Ezt kellett számon tartania mindenkinek. Kegyetlen kegyelem az alkotás, az írás folyamata. Ennél kegyetlenebb valami csak a *nemírás*. Nem véletlenül kiáltott fel *József Attila*: „... szólj ügyeszedre, / ki ne tépje a tollamat!”⁶⁸

A *Magyar Csillag* munkáját, különösen a kritikák tematikáját figyelve és számba véve újra utalnunk kell arra a tényre, hogy a folyóirat megjelenése 1941—1944 közé esik. Ekkor Magyarország hadiállapotban állott a Szovjetunióval és az angolszász hatalmakkal. E tények ismétlése és fokozott hangsúlyozása indokolt, mert a *Magyar Csillagban* ötszáznál több külföldi író művéről jelent meg kritika, tanulmány, esszé.

Az orosz-szovjet irodalommal közvetlenül több írás foglalkozik. Halász Gábor a lap 1943. január 1-i számában *Turgenyev*ről írt ragyogó tanulmányt, melyben az orosz forradalmár típusát elemzi. *Kádár* Erzsébet Leonid *Szolovjov*ról és művéről, a *Csendháborító*ról írt kritikát az 1944. jan. 1-i számban. Szerb Antal *Gogol*-tanulmánya 1944. február 15-én jelent meg. Gogol ürügyén szót ejt az élő szovjet irodalom olyan alkotóiról, mint *Ilf* és *Petrov*. A *Szovjetmilliomos* című művük akkor jelent meg magyarul; említést tesz *Solohov*ról. Ennek ismét az ad különös jelentőséget, hogy a Cserépfalvi kiadó ezekben az években jelentette meg a *Csendes Dont*. Közvetve két írás foglalkozik az orosz, illetve a szovjet étellel. Cs. Szabó László: *Troyat Dosztojevszkij könyve* címmel ismerteti az orosz származású francia író Dosztojevszkij tanulmányát. Értékeli, minősíti a munkát és a Dosztojevszkij-életművet. Ezen kívül kiemeli, hogy a könyvet Déry Tibor és Sárközi György fordította kitűnően. Joe E. *Davies*: *Moszkvai küldetés* című visszaemlékezéseiről *Csécsey* Imre írt ismertetést. A könyv szerzője a harmincas években az USA moszkvai nagykövetségét vezette. A könyv német fordítása 1943-ban jelent meg Zürichben. (A szerző és a cikkíró is félreérthetetlen szimpátiával vall a Szovjetunió életéről.) Az 1944. március 1-i számban a következő cikk cím hívja fel magára a figyelmet: *Kiss* Dezső: *Az orosz rejtély*. A szerző Oroszország történetét elemezve eljut az 1917-es forradalomig. „A forradalom politikai és materiális kihatását ismerjük, de nem tudjuk lemérni befolyását az orosz nép lelkére és formáló erejére. A bolsevizmus nem csupán politikai forradalmat jelent, hanem jelent egy rendkívül meggyorsított, lázasra felfokozott ... szerves gazdasági átalakulást is ... A nagyipar keletkezésének és fejlődésének minden kinját és szenvedését, amely Európában és Amerikában nemzedékekre elosztva mégis csak elviselhető volt, az orosz népnek egy lassú fejlődés után két és fél évtizedre sűrített formában kellett magára vállalnia ...” A tanulmány — bár több pontja vitatható — egy pillanatra sem hagy kétséget afelől, hogy a szerző a háborúban a szovjet győzelmét várja. *Pacsimu* a címe *Boldizsár* Iván novellájának (1944. március 1-i szám), „P. G.”, hegedűművész, katonatiszt meséli el a visszavonulás a háború értelmetlensége miatt letargiába esett társainak egyik élményét. Orosz anya, annak menyé és Nyikoláj, a fiú és egy orosz falu is felvillan egy pillanatra: a háború kegyetlensége, a háborús halál kiszámíthatatlansága ad drámai fordulatot a novellának. A szenvedő anya miattje fia értelmetlen halála miatt igazi művészi megformálást kap.

Huszonnégy angol író művéről szólnak a *Magyar Csillag*ban, három írás az angol irodalom átfogóbb kérdéseire kapcsolódott. (Pl. a Halász Gábor szerkesztette *Az angol irodalom kincsesháza* című mű bírálata, Bíró Pál: *A modern angol irodalom története 1890—1941. című* munka bírálata.)

A francia írókról és a francia irodalom általános kérdéséről ötvenegy írás szólt.

A német nyelvű irodalommal tizennyolcszor foglalkoztak a *Magyar Csillag* hasábjain. Ebből háromszor *Goethe*, négyszer *Schiller*, négyszer *Hauptmann* került az írás középpontjába ...⁶⁹

Itt meg is állok a felsorolással. Nem azért, hogy bizonyítsam: lám-lám a *Nyugat* minden nemzedéke franciás műveltségű, így érthető, hogy a franciák ilyen nagy számban szerepelnek a *Magyar Csillag* hasábjain. Mert, aki ismeri a Nyugatosokat, az elismeri, hogy tájékozódásuk a német irodalom irányában is nagyon alapos volt. Tehát a hallgatás a kor német irodalmáról más okok miatt

történt. S a nagy németeket is azért idézték fel, amiért hallgattak a jelenről. (Keresztury Dezső: „Nem vettünk tudomást a fasiszta írókról. Másokat idéztünk meg, akik a németeket humanizmusukban és életformában is méltóan, az emberi-ség számára is példaadóan képviselték.”⁷⁰)

Ezzel a ténnyel szemben hadd idézzek egy-egy példát a francia és az angol írókról közölt kritikákból.

Szabó Zoltán *Az első háborús remekmű* címmel vezető cikkben ismertette Antoine de *Saint-Exupéry Pilote de guerre* című könyvét, amely a „francia tragédiáról”, a németek elleni háborúról szól. A regény magyarul nem jelent meg, ezért Szabó oldalakat fordított és nagyon részletesen ismertette a tartalmat. Nem a kritikát akarom értékelni, hanem felidézek néhány sort a fordításból, amely szervesen épül az írás gondolatmenetébe, amelyben a regény alaphelyzete: a német csapatok előrenyomulása és a francia csapatok megsemmisülése egy francia pilóta szemével — világosan ábrázolt. Szabó cikke és fordítása szerint a regény így ábrázolja a németek közeledését: „... Egy gyár tartályaiból kifogy az üzemanyag. Láttam elhagyott cséplőgépeket. Elhagyott aratógépeket és kéveköztögepeket. Az utak árkaiban elhagyott, döglött gépkocsikat. Elhagyott falvakat láttam. Egy üres falu kútjából folyt el a víz ... Hirtelen egy lehetetlen kép merült fel előttem. Úgy látom, hogy a toronyórák is megállottak. Minden toronyóra megállt. A falusi templomok toronyórái. És itt, egy elmene-kült óras boltjának kirakatában egész múmiasereg, megannyi ingaóra-hulla. A háború ... nem húzzák fel többé az ingaórákat. Nem takarítják be többé a répát. Nem javítják ki többé a sérült vasúti kocsikat. S a víz, amely nemrég még szomjat oltott, vagy vályúba kényszerült ... pocsolóvá árad a templom előtt. S az ember júniusban meghal.”⁷¹

S a németek győzelméről és a győztes diktálta békéről így írt nem a szerző — illetve nem csak a szerző, hanem — Szabó Zoltán magyar író, 1943-ban; bár a francia pilóta-író művét fordította és idézte: „Valamennyire már mindenütt jelenti magát a béke ...” A béke: „Pocsolás-lápos terület ez, lassan, lassan minden lendület elfullad benne. Az ember nem érzi, valamiféle jó vagy rossz befejezés közeledtét. Ellenkezőleg ... A béke, amely közele-dik nem emberi elhatározás gyümölcse. Úgy nyer tért mindenütt, mint a lepra a testen.” És milyen lesz a franciák magatartása a tragikus bukás után? „Mivel, hogy közülük való vagyok, sohasem fogom megtagadni az enyéimet, bármit tegyenek is. Mások előtt soha sem fogok ellenük beszélni ... Szólni sem fogunk semmit ... Holnap, holnap sem lesz semmi féle mondanivalónk. Holnap a szemtanúk szemében mi leszünk a legyőzöttek. A legyő-zöttek azzal teljesítik a kötelességüket, hogy hallgatnak. Mint magok a földben.”⁷²

Az angol regény, amelynek a kritikájáról szólni kívánok: Eric Knight: *This above all* (Légy hű magadhoz). A kritika írója Sőtér István. A regény alap-helyzetét a kritika írója világosan vázolja fel. Az angolok harca a német had-sereg ellen, akkor, amikor már az első nagy vereséget is elszenvedték az angolok Dunkerque-nél, és a német repülőek bombázzák az angol városokat. Clive, a fron-tot — Dunkerque-et — járt proletár katona az angol társadalmi rendszert akarja lerombolni. Vele szemben Prudence — a fiú szerelme, aki a high life tagja szár-mazás szerint — fogalmazza meg az angolok megmaradásának alapgondolatát: harcolj Angliáért! Most minden, így ahogy van, az életet jelenti. „Ez a regény vitairat és eposz — írta Sőtér —, a védekező Anglia hősköteménye ...” ... „Clive és Prudence nagy jelenete a sziklatetőn, amelynek érveire, átkaira, keserű-ségeire ma még úgy figyelünk fel, mintha a mi szavainkat kiáltanák az éjsza-kába ...” S amikor Clive meghalt, a német bombák gyújtotta tűznél Prudence London utcáit járja, és ott mondja ki a méhében levő gyermekéhez beszélve: „Most nekünk azért kell harcolnunk, amiben én hiszek. És aztán, majd azért, amiben ő hitt. Meg fogjuk nyerni ezt a háborút, mert kibírjuk a végsőkig.”⁷³ Ezt idézi Sőtér. Most újra csak arra utalok, amit Sőtér írt: Ezek lehetnének a mi szavaink ...

Ez a kritika, akár Szabó Zoltáné, kulcskritika. Ami nem mondhatott el az író a mi viszonyainkra, 1943-ban, mert nem lehetett, azt megjelölte a regényben és a kritika meg a regény okán kimondott olyan igazságokat és vallomásokat, amelyek elmondása más viszonyok között komoly következményekkel járt volna. Egyáltalán, a cenzúra miatt meg sem jelenhetett volna.

Illyés Gyula tizenhárom folytatást közölt a *Hunok Párizsban* című regényéből. Erről elmondhatjuk, hogy kurzusellenessége mellett az igazi Párizst, a franciát idézi meg. Ebben vállalja Illyés 1919-et, az illegális munkát, az emigráció munkásmozgalmát. A bátorság csak úgy mérhető le, ha valaki elolvassa a kurzus és a jobboldal lapjait, melyek az évfordulók kapcsán egymást túllicítálva tagadták meg 1919-et.

Még egy epizód Illyésről: A szélsőjobb egyik hatalmassága kisajátítási és édesgetési céllal tanulmányt közölt Illyésről. Illyés versben válaszolt és elhatárolta magát minden együttműködéstől. A *Tüzes trón* című versre az *Új Magyarország* válaszolt. Egyebek között szemére vetette Illyésnek, hogy az ő forradalmának egyik változata az 1918—19-es forradalom. Ha Illyés kitart emellett, akkor minden eszközzel harcolnak ellene. Ezt a választ átvette az *Egyedül Vagyunk* is. *Illyés Gyula a Tüzes trónon* címmel ismertette az *Új Magyarország* választ és néhány megjegyzést fűzött a cikkhez. „A magunk részéről csak annyit teszünk a vitához ... hogy először mondják meg nyíltan: Mi a véleményük a Magyarországon levő, közel egymillió zsidóságról, a zsidókérdésről? ... Mi a véleményük a zsidó íróknak a kommunizmusban játszott szerepéről? Erre válaszoljanak!”⁷⁴ Illyés válaszolt. Az üldözött írók, akik már szinte mindenhol kiszorultak, a *Magyar Csillag* hasábjain mindig otthonra találtak.

A *Magyar Csillag* hasábjain látott napvilágot *Darvas Szilárd Két keresztény beszélget* című verse. Az *Egyedül Vagyunk* vezércikket írt ellene. Közölte és elemezte a félreérthetetlen sorokat. Végül ügyérsi eljárást követelt a lap és a vers szerzője ellen.

Sorolhatnám a példákat, de ezek világosak és egy kis utánjárással elérhetők. Inkább a kritikai ellenállás egy sajátos formájára utalok. Ezt *Rónay György* írásában találtam meg. *Rónay Bernanos Egy falusi plébános naplója* című regényéről készített kritikát. Ebben írta: „Nálunk még ma is sok tévhit él a katolikus irodalomról, s ott is, ahol éppen küzdeni kellene e tévhitek ellen. Bernanos megtaníthat rá, hogy a katolikus irodalomnak sem művészetben, sem »világnézetben« nem szabad megalkudnia, és legfőbb kötelessége a könyörtelen őszinteség ... A katolikus irodalmat nem lehet eladni semmiféle programnak és politikának, mert a katolicizmusnak csak egy politikája lehet: az evangéliumé. Az pedig nem gyűlöletre tanít, hanem szeretetre.”⁷⁵

„... K I N E F O S S Z Á K
A L E G S Z E G É N Y E B B E K E T”

A népi írók, az urbánusok, a polgárok, a konzervatívok, de minden író tudomásul vette a történelmi tényt: Magyarországon a dolgozókat nem lehet kihagyni a számításból, nem lehet kihagyni az irodalomból. A *Magyar Csillag* hasábjain ezt nevek, alkotások bizonyítják és a közös nyilatkozat.

Mindenki helyett vagy nevében *Veres Péter* szavait idézem: „Az írók közt talán most már béke lesz . . . Persze nem lesz valami szent és örök béke az írók között sem, csak talán annyit remélhetünk, hogy a legjobbak, akik még bírnak parancsolni indulataiknak, megértik az idők szavát és nem kapkodnak és hadakoznak egymás közt feleslegesen.” . . . „Nem szabad többé eszközül adni magunkat semmiféle politikai vagy sajtóösszeesküvésnek, amely a mában már a jövő szabadságát fojtogatja . . . minden réteg életérdekei fontosak, de nekünk arra kell vigyázni, hogy a mi szavainkkal, a mi eszméinkkel és a mi becsületünkkel ki ne fosszák a legszegényebbeket, az igazi sokaságot, a munkásokat és a parasztokat, azokat, akiknek nincsenek intézményeik és nincsenek szószólóik, rajtunk, ún. népi írókon kívül . . . Mi írók vagyunk, nekünk nem kell a hatalom: nekünk az igazság kell. A történelmet nem mi hozzuk, a történelem ránk görög, mint a lavina, de akármi lesz is, ha csak egyetlen egy megmarad is közülünk, annak az a kötelessége, hogy a legalulmaradtakért, a munkásokért, a parasztokért, cselédért, napszámosokért szót emeljen . . . S most már félni nincs okunk. Sajtóösszeesküvés, politikai elhallgattatás már nem árthat nekünk. Már benne vagyunk a magyarság történelmében, nemcsak a könyveinkkel, hanem a magatartásunkkal is. Már nemcsak leszünk, hanem vagyunk is.”⁷⁶

A LEGUTOLSÓ SZÁM

Az egymást emésztő viták helyett a *Magyar Csillag* hasábjain is és a könyvkiadásban is a művek bizonyítottak. És lassan-lassan a *Magyar Csillag* számai belenőttek Illyés Gyula életművébe. A negyvennyolc szám alkotás lett, amely tovább nőtt volna, de az 1944. március 19-i német megszállás után a *Magyar Csillagot* is megfojtották.

Az irodalomtörténész számára nélkülözhetetlenné vált *Nyugat-repertórium*-ban ez olvasható: „Így az 1941. év három száma után az 1942. év 14 számot, az 1943. év 24 számot eredményezett; a megszűnés pedig az 1944. évi 7-ik számmal következett be, amikor a németek 1944. évi magyarországi bevonulása megjelenésének véget vetett.”⁷⁷

Az idézet tartalma jogilag megfelel a valóságnak, de ténylegesen nem! A valóságban van még egy *Magyar Csillag* szám, a nyolcadik, az 1944. április 15-i szám. Hogy lehetséges ez?

A szám története kapcsolódik a *Magyar Csillag* megszűnésének történetéhez, amelyet Illyés Gyula meg is írt, helyesbítendő a Gellért Oszkár könyvében⁷⁸ található félreértéseket, téves szándékmagyarázatokat. Anélkül, hogy a vita részleteit elmondanám, a megértésért kénytelen vagyok az akkori eseményeket feleleveníteni: A németek bevonulásakor Illyés Gyula vidékre menekült, mert neve ott szerepelt a letartóztatandók listáján. Március 23—24-e körül jelent meg ismét a városban, hogy tárgyaljanak a folyóirat sorsáról. A szerkesztőségi megbeszélés a Parlament kávéházban zajlott le. Illyés a lap életben tartása mellett foglalt állást. Aztán újra vidékre szökött, mert a szerkesztőségben, lakásán és munkahelyén is egy csendőrtiszt kereste. Ezzel az ő ténykedése be is fejeződött, mert a folyóiratot betiltották. Ekkor azonban már elkészült az április elsejei szám és meg is jelent. A szerkesztőség Pesten maradt tagjai — az ostrom alatt elhunyt Örley István — meg Keresztury Dezső megfogadták Illyés tanácsát. Elkészít-

tették, nyomdába adták az április 15-i szám anyagát is. A nyomda kiszedte, tördelte a lapot. A hatóságok azonban lefoglalták az ívben levő folyóiratot. Ez már nem látta meg a napvilágot. Véletlenül sikerült megmentenie egy példányt Vas Istvánnak, és valószínű még Illés Endrének is van egy példánya belőle. A Vas István tulajdonában levő példány alapján közlöm — nem az utolsó —, hanem a legutolsó kiszedett *Magyar Csillag* első, címlapját:

Magyar Csillag

IV. évfolyam 8. szám

1944. április 15.

Szerkeszti: Örley István Társszerkesztő: Schöpflin Aladár
Felelős szerkesztő és felelős kiadó: Illyés Gyula

Tartalom:

Rónay György: Dsida Jenő (tanulmány)	441 old.
Kálnoky László: Július (vers)	444 „
Örley István: Betegség (elbeszélés)	446 „
Ottlik Géza: Hajnali háztetők (kisregény, harmadik, befejező rész)	460 „
I. Gyarmathy Erzsébet: Csitítgatom; Kék téli erdő (versek)	470 „
Kolozsvári-Grandpierre Emil: Lelkifinomságok (elbeszélés)	473 „
Mélius József: Az éj és a szerelmesek (vers)	482 „
Figyelő: Makay Gusztáv: Két pesti regény (Gedényi Mihály, „Pesti ének”, Keresztes kiadás, és Staud Géza, „Pestről Budára”, Béta kiadás)	484 „
Ortutay Gyula: Mágia (Fónagy Iván, „A titkok tudományok története”, Bibliotheka)	485 „
Rónay György: „Az Úr vadászata” (Rába György versei, Hungária)	486 „
Thurzó Gábor: SZÍNHÁZ — „Hontalan nép” (Arnold Schwengeler darabja)	487 „

Az ismertetett tartalom írásai többségükben megjelentek gyűjteményes kiadásban vagy átdolgozva önállóan. (Örley István személye és novellája lappangott ismeretlenül a legutolsó időkig, elfeledve, ismeretlenül, de e nemzedék egyik legtöbbet ígérő tagját végre felfedezte a magyar könyvkiadás. 1968-ban jelent meg postumus válogatott kötete, *A Flocsek bukása* címmel.) Mégsem tartom feleslegesnek felhívni rá a figyelmet, mert ez a szám is hozzátartozik a *Magyar Csillag*hoz, és a *Nyugathoz*. Az utolsó példány fotómásolatát már az érdeklődők kézbe vehetik az Országos Széchényi Könyvtárban.

Jegyzetek

1. Gellért Oszkár: *Kortársaim*. 225. l.
2. Komlós Aladár: *Schöpflin Aladár. Schöpflin Aladár: Válogatott tanulmányok*. Bp., 1967. 5. l.
3. Gogolak Lajos: *Az irodalmi folyóirat problémája*. = *Magyar Nemzet*, 1941. szept. 28. 4. l.
4. *Magyarság*, 1941. okt. 1.
5. *Nemzeti Újság*, 1941. szept. 28.
6. Illyés Gyula: *Előszó Örley István: A Flocsek bukása c. kötethez*. Bp. 1968. 7. l.
7. Illyés Gyula: *Első állomás*. = *Magyar Csillag* (továbbiakban: M. Cs.) 1942. nov. 15. 314. l.
8. *Magyar Kultúra*, 1941. okt. 5. 109. l.
9. Illyés Gyula: *Naplójegyzetek*. M. Cs. 1941. nov. 1. 97. l.
10. Illyés Gyula szóbeli közlése. 1969 március.
11. Illyés Gyula: *Naplójegyzetek*, i. h.

12. *Illyés Gyula* szóbeli közlése. 1969 március.
13. *Gombos Gyula: Babits Mihály és a Nyugat.* = *Magyar Élet*, 1941 okt.
14. *Illyés Gyula: Naplójegyzetek*, i. h.
15. *Illyés Gyula* szóbeli közlése. 1969. március.
16. *Illés Endre* szóbeli közlése. 1968. május.
17. *Magyar Élet*, i. h.
18. *Illyés Gyula*: 1943. = M. Cs. 1943. jan. 1. 2. l.
19. *Illés Endre: Személyeskedők és pökhendiek.* = M. Cs. 1942. márc. 1. 170. l.
20. *Add a kezed könnyezve kérem Bruderleben.* = *Magyarság*, 1941. okt. 3. 4. l.
21. *Illyés Gyula*: 1943. i. h.
22. *Illyés Gyula*: uo.
23. *Gombos Gyula*, i. h.
24. *Illyés Gyula: Első állomás.* = M. Cs. 1942. nov. 15. 309. l.
25. *Gellért Oszkár*, i. m.
26. *Ami egy nyilatkozatból kimaradt.* = *Egyedül Vagyunk*. 1943. máj. 21. 1. l.
27. *Együttes vallomás.* = M. Cs. 1943. máj. 15. 1. l.
28. *Egyedül Vagyunk*, i. h.
29. *Déry Tibor: Itélet nincs.* = *Kortárs*, 1968. aug. 19. l.
30. *Kállay Gyula: A magyar függetlenségi mozgalom, 1936—1945.* Bp. 1965. Kossuth, Kiadó. 133. l.
31. *Illyés Gyula: Első állomás*, i. h.
32. *Kunszery Gyula: Szerb Antal Irodalomtörténete ebek harmincadján.* = *Irodalomtörténet* 1970. 1. sz.
33. *Markovits Györgyi—Tóbiás Áron: A cenzúra árnyékában.* Bp. 1966. 795. l.
34. *Nagy Lajos: Élünk és örülünk.* = *A cenzúra árnyékában*. 789. l.
35. *Illyés Gyula: Első állomás*, i. h.
36. *Illyés Gyula*: M. Cs. 1941. nov. 1. i. h.
37. *Illyés Gyula* szóbeli közlése. 1969. március.
38. *Németh László: Fantomok ellen.* = M. Cs. 1942. ápr. 1. 215. l.
39. *Illyés Gyula: Első állomás*, i. h.
40. *Keresztury Dezső* szóbeli közlése. 1968 február.
41. *Rónay László: Az Ezüstkor nemzedéke.* Bp. 1967. 165. l.
42. *Rónay György* szóbeli közlése. 1968 febr.
43. *Illyés Gyula: Naplójegyzetek*, i. h.
44. *Németh László*, i. h.
45. *Schöppflin Aladár: A magyar kritika. — Válogatott tanulmányok.* Bp. 1967. 106—107. l.
46. *Schöppflin Aladár*: i. m. 111—112. l.
47. *Schöppflin Aladár: Az irodalom és a konzulok*, i. m. 165. l.
48. *Schöppflin Aladár*, i. m. 166., 169. l.
49. *Illés Endre: Személyeskedők és pökhendiek.* = M. Cs. 1942. márc. 1.
50. *Szabó Zoltán: A sajtó meg a könyv.* = M. Cs. 1942. júl. 1. 28—29. l.
51. *Illyés Gyula: Naplójegyzetek.* = M. Cs. 1943. jún. 15. 749. l.
52. *Rédey Tivadar: Schöppflin szerepe irodalmi kritikánkban.* = M. Cs. 1942. nov. 1. 257. l.
53. *A magyar irodalom története 1905-től napjainkig.* 3. köt. Bp. 1967. 49. l.
54. *Keresztury Dezső: Schöppflin Aladár.* = *Kortárs*. 1970. 2. sz.
55. *Rédey Tivadar: Schöppflin szerepe ...* i. h.
56. *Órley István: A Flocsek bukása. Válogatott írások. Vál., szerk. és az utószót írta Pergel Ferenc.* Az előszót írta *Illyés Gyula*. Bp., 1968. 411. l.
57. *Illés Endre: Szerkesztő és regényhős.* = *Kortárs*, 1963. 8. sz.
58. *Bóka László: Órley István. Válogatott tanulmányok.* Bp., 1966. 1008. l.
59. *Cs. Szabó László: Két part.* Bp. 1949. 283. l.
60. *Illyés Gyula: Előszó A Flocsek bukása című kötethez*, i. h.
61. *Órkény István: A Flocsek bukása.* = *Népszabadság*. 1968. jún. 16.
62. *Schöppflin Aladár: Válogatott tanulmányok.* 101. l.
63. *Halász Gábor: Beköszöntő egy új rovathoz.* = M. Cs. 1941. okt. 1. 45—48. l.
64. *Keresztury Dezső: Színkritikus a színkritikáról.* = M. Cs. 1941. nov. 1. 108. l.
65. *Illés László: A magyar antifasiszta irodalomról.* = *Kortárs*. 1965. 1. sz.
66. *Radnóti Miklós: Második ecloga. — Radnóti Miklós Összes versei és műfordításai.* Bp. 1966. 165. l.
67. *Németh László: MórícZ Zsigmond s a betyárok.* = M. Cs. 1942. aug. 1. 99. l.

68. József Attila: *Hazám*.
 69. Szabó Zoltán: *A könyvek külpolitikája*. = *Új Magyarország*, 1945. szept. 8.
 70. Keresztury Dezső szóbeli közlése. 1969.
 71. Szabó Zoltán: *Az első háborús remekmű*. = M. Cs. 1943. aug. 15. 186. l.
 72. Szabó Zoltán: i. h.
 73. Sőtér István: *Eric Knight: This above all*. = M. Cs. 1943. aug. 1. 180. l.
 74. Illyés Gyula *a tüzes trónon*. = *Egyedül Vagyunk*. 1943. ápr. 9.
 75. Rónay György: *Bernanos: Egy falusi plébános naplója*. = M. Cs. 1943. júl. 1. 51. l.
 76. Veres Péter: *Béke és szolgálat*. = M. Cs. 1942. ápr. 1. sz. 95. és 98. l.
 77. *Nyugat Repertórium*. Összeáll.: Galambos Ferenc. Bp. 1959. 67. l.
 78. Gellért Oszkár: i. m.

Magyar Csillag, 1941—1944

F. PERGEL

C'est le 1^{er} octobre 1941 que commence à paraître la revue Magyar Csillag appelée à remplacer l'excellent organe littéraire Nyugat qui vient de cesser de paraître. La nouvelle revue — en français «Étoile hongroise» — n'aura qu'une vie assez courte, l'envahissement de la Hongrie par les troupes allemandes, au mois de mars 1944, devant mettre fin à toute manifestation libre. L'activité des organes des gauches en fut une.

La présente étude, qui fait partie de la thèse mise au point par l'auteur en 1970, cherche à donner réponse aux questions suivantes: comment le rédacteur en chef Gyula Illyés, le corédacteur Aladár Schöpflin, le secrétaire de la rédaction István Örley et enfin le rédacteur et collaborateur Dezső Keresztury, auteurs éminents, ont-ils parvenu à créer, à l'aide de cette revue, une «république littéraire hongroise», et comment Gyula Illyés a-t-il réussi à réaliser son programme qui fut en même temps celui du «parlement libre de l'esprit hongrois».

Sur la base des analyses critiques qui ont paru dans Magyar Csillag, l'article présent permet au lecteur de se rendre compte du niveau élevé et de la valeur de la critique littéraire hongroise durant la guerre. Ces critiques peuvent toujours servir de modèle.

Sous prétexte de comptes rendus critiques, les auteurs de ceux-ci facilitaient au public hongrois à connaître des livres d'auteurs étrangers qui prirent position contre la guerre, et à faire sienne l'attitude condamnant et le fascisme et la guerre. C'est ainsi qu'a vu le jour, de la plume de Zoltán Szabó, la critique de «Pilote de guerre» de Saint-Exupéry, l'analyse de l'ouvrage d'Eric Knight, «This above all» par István Sőtér, etc. Il est aujourd'hui hors de doute et prouvé par des données statistiques que les plus importants actes littéraires pendant la guerre avaient la tendance de renouveler la littérature hongroise, la traduction en langue hongroise d'ouvrages étrangers, et la publication d'analyses critiques de ces traductions. Car, au temps où les soldats de Hitler étaient en train de brûler les chefs d'œuvre littéraires dans l'Europe entière, de Moscou jusqu'à Marseille, et où l'opinion publique européenne semble persuadée que l'influence néfaste de Göbbels prévaut en Honrie, la parution d'analyses critiques de livres russes, anglais et français, traduits en hongois, fait preuve de la présence dans ce pays de l'esprit du progrès. Les écrivains et poètes hongrois déployaient une activité remarquable sous l'influence de cet esprit, et rendaient témoignage de leur fidélité à la patrie et à la cause du progrès et de la liberté.